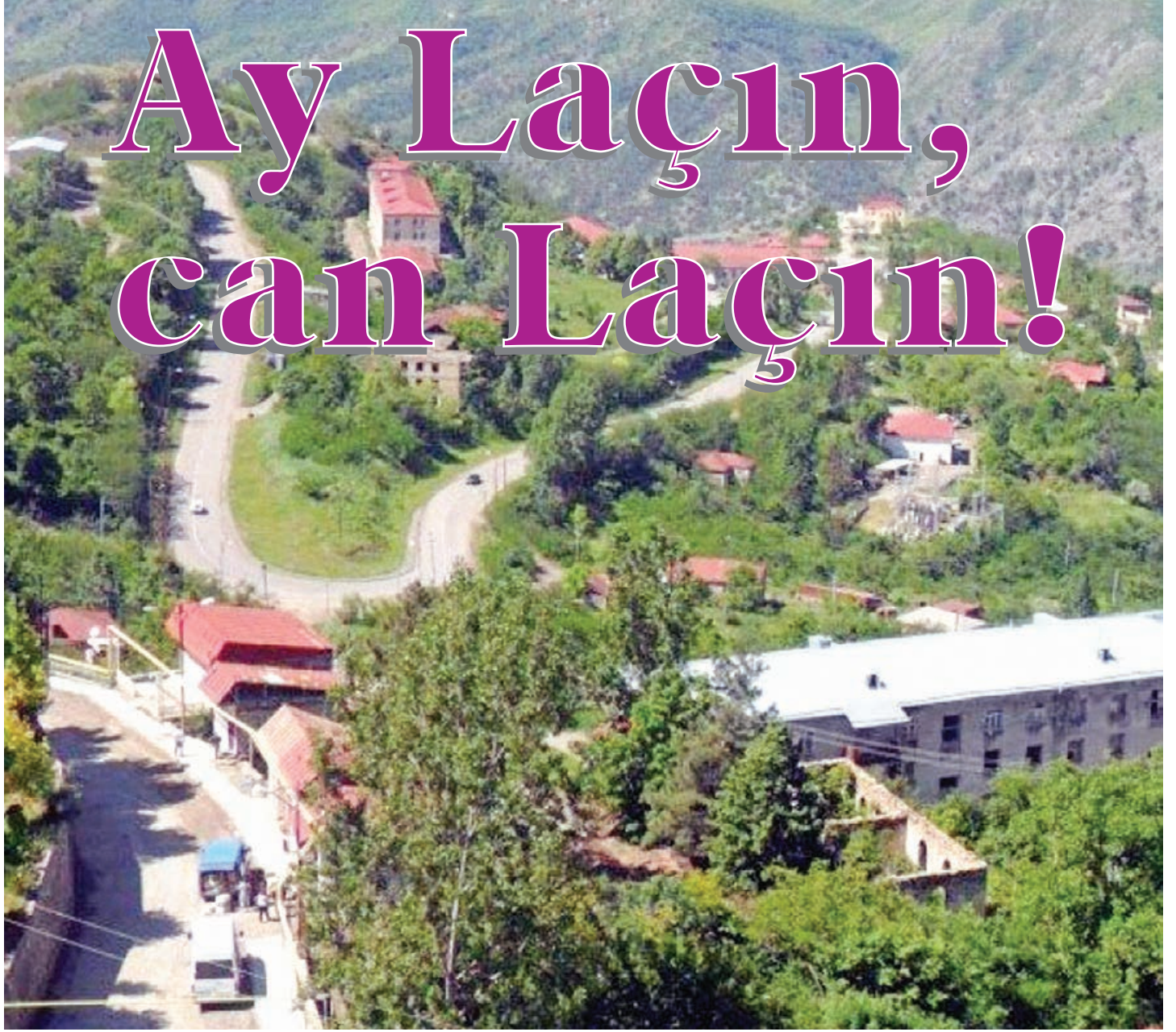

Ay Laçın, can Laçın!

Qaytardıq! Bizdən nə almışdılarsa, hamısını bir-bir qaytarırıq. Əvvəlcə inamımızı qaytardıq.

Sonra güc toplayıb, birliyi-mizi, qüdrətimizi qaytardıq. Bir millət, bir yumruq olub Qarabağımızı, şanıımızı, şöhrətimizi qaytardıq! Vermək istəmirilər, gücümüzə alırıq! İşğal etdikləri bəzi ərazilərimizi isə qanla, ölümlə, silahla yox, ağılla, məntiqlə, siyasətlə geri alırıq. Həm də bu etdiklərimiz dünyaya, insanlara kim olduğumuzun təqdimatıdır. Ədalətlə gedirik düşmənin üstünə.

Ermənilərdən fərqli olaraq yandırmırıq, dağıtmırıq, məhv etmirik, aldığımız torpaqlara həyat veririk, can veririk. Torpaqları, viran qalmış yurd yerlərini, dağıdılmış kəndləri həyata qaytarırıq. Qururuq, yaradıırıq, yol, işıq, su çəkirik.

Biz hərəkətlərimizlə, insani davranışlarımızla, müdrikiyimizlə onlarda ölüb getmiş, unudulmuş insanlıq, xeyirxahlıq hissini də qaytarmağa çalışırıq.

Bu günlər Laçın şəhərini, Zabux və Sus kəndlərini qaytardıq. Artıq Müzəffər Azərbaycan Ordusu, istehkam bölmələrimiz bu ərazilərimizdə möhkəmləniblər. Zəfər bayrağımız Laçın şəhərində dalğalanır. Bu torpağın havası da, suyu da, ormanları da, şiş qayaları da doğma insanları, öz övladlarını görüb sevinir, xoş gəldin deyir. Xilaskar oğlu, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevə, Birinci vitseprezident Mehriban Əliyevaya qucaq açır. Əgər daşın, torpağın dili olsa, dil açıb danışar, xilaskarına minnətdar olar, səcdə edir. Laçın rayonu Azərbaycan Respublikasının cənub-qərbində, dağlıq ərazidə yerləşir. Şimaldan Kəlbəcər, şərqdən Xocalı, Şuşa və Xocavənd, cənubdan Qubadlı rayonları, qərbdən isə Ermənistanla həmsərhəddir. Laçın tarixi zənginliklərlə dolu bir ərazidir. Bu rayonda elə abidələr var ki, öz qədimliyinə, yaşına görə eramızdan əvvəl I-II minilliyə aid edilən Xocavənd rayonundakı Azıx və Cəbrayıldakı Tağlar mağaraları ilə müqayisə edilə biləcək qədər nadir abidələrdəndir.

Laçın Qarabağla mənfur qonşularımız arasında bir mərdlik qalasıdır. İnzibati sərhədlərini Dəlidağ, İşıqlı, Qırıxqız dağ silsilələri cızan Laçını mütəxəssislərin fikrinə görə, tarix boyu torpağımıza göz dikənlər "Qarabağın qara qapısı" adlandırılıblar.

Tarixi mənbələrdə Laçının "Abdallar" adlandırıldığı da qeyd edilir. Xalqımızın etnogenezində iştirak etmiş tayfalardan biri də abdallar olub. Qədim türk soylarından olan abdalların Ön Asiya və Qafqazda məskunlaşması barədə mənbələrdə keyli məlumatlar mövcuddur. Laçın Kiçik Qafqazın sərt dağlıq, meşəlik, ticarət yollarının kəsişmədiyi bir məkanda olmaqla, 3900 metr hündürlükdə qışı şaxtalı, yayı sərin olan yaylaqlarla zəngindir, sıldırım qayaları keçilməzdir.

Bu yerlərdə yaylaq yolları ilə Cənubi Zəngəzurun, Qaradağın, Aran Qarabağın elatları gedib-gəlmişlər. Yerli insanlar elat nəzərə alınmazsa ancaq burada yaşayıb çoxalıblar. Buranın insanları dağətəyi mülayim iqlimli yerlərdə daimi məskən salmış, yaydan-yaya əhalinin əsasən kişiləri kəndlərindən yuxarıda yerləşən yaylaqlara heyvanatı sürmüş, bəzən də orada qoyub öz kəndinə əkin-biçinə qayıdarmışlar.

Laçın qəhrəmanlar yurdu. Bu torpağın insanları bu laqları qədər saf, havası kimi təmiz, uca şiş qayaları qədər özəmətli, mərd, mübarizdirlər. Adı ermənilərin canına qorxu salan Sultan və Xosrov bəy Sultanov qardaşları bu torpağın qəhrəman oğullarından olmuşlar. Sultan bəy 1871-ci ildə Zəngəzur qəzasının Hacısamli nahiyyəsinin Qasımuşağı obasında, hazırda Laçın rayonunun Kürdhacı kəndində doğulub. Sultan bəy Gəncə şəhərində gimnaziyada orta təhsilini tamamladıqdan sonra o dövrün ən mükəmməl məktəblərindən olan Sankt-Peterburq Hərbi Akademiyasına daxil olmuşdur. Lakin naməlum səbəblərə görə məktəbi bitirməmiş və o, doğma kəndinə qayıtmışdır. Cəsurluğu ilə ad çıxarmış Sultan bəy 1905-ci, 1906-cı və 1918-1919-cu illərin erməni-müsəlman hadisələri zamanı öz qəhrəmanlığı ilə tarix yazdığı bacaran nadir şəxsiyyətlərdəndir. Sultan bəyin qəhrəmanlığından söz düşmüşkən təkcə birçə faktı qeyd etmək yetərli-dir. 1919-cu ilin fevral ayında Sultan bəy Laçının Zabux dərəsində Andronikin təxminən 30 minlik daşnak ordusunu darmadağın etmiş, bununla da onun Azərbaycan ərazisində erməni hakimiyyəti qurmaq planını alt-üst etmişdir. Bu əhvalatdan sonra bugünüməzə kimi el arasında Zabux dərəsi "Qanlı dərə" adlandırılır.

Xatırladaq ki, Sultan bəyin qardaşı Xosrov bəy Azərbaycan Demokratik Respublikasının ilk hərbi naziri, ikinci hökumətdə əkinçilik naziri və Qarabağın general-qubernatoru olub.

Xosrov bəy Sultanovun yalnız Zəngəzur və Qarabağın deyil, Kəlbəcər, Basarkeçər və digər ərazilərimizin də erməni quldurlarından qorunmasında əvəzsiz xidmətləri olmuşdur.

Hələ sağlığında əfsanəvi xalq qəhrəmanı adını qazanan Sultan bəy çox təəssüf ki, sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra mühacir həyatı yaşamışdır. Əvvəllər İranda mühacir həyatı yaşamağa məcbur olan Sultan bəy sonralar sovet imperiyasının göndərdiyi casuslar tərəfindən təqib olunduğundan 1923-cü ildə Türkiyəyə getmək məcburiyyətində qalır. 1955-ci ildə Türkiyənin Qars vilayətinin Köçqoy kəndində vəfat edən Sultan bəy mühacirətdə olarkən ailəsi müsibətlərlə qarşılaşmışdır, 1937-ci ildə həyat yoldaşı, 3 oğlu və bir qızı Qazaxıstana sürgün edilmiş, 1956-cı ilədək sürgün həyatı yaşamışlar.

Birinci Qarabağ savaşı başlayanda da Laçının mərd oğulları sinələrini düşmən qabağına vermişlər. Döyüşlərdə 264 nəfər şəhid olmuş, 65 nəfər girov götürülmüş, 103 nəfər əlil olmuşdur. Mənfur ermənilər Laçını işğal etdikdən sonra xarakterlərinə uyğun olaraq bu ərazilərdə toponimlərin, inzibati yaşayış məntəqələrinin adlarını dəyişdirib, tarix və mədəniyyət abidələrini məhv etməyə çalışıblar. Laçın tarix, mədəniyyət və arxeologiya abidələri ilə zəngin bir ərazidir: mütəxəssislər hesab edirlər ki, rayonun Mirik kəndindəki "Qaranlıq kaha", "Bayqara" mağaraları, Hocaz kəndindəki mağara-məbəd, Güləbird kəndindəki "Qız qəbri" kurqanı, eləcə də Mirik kəndinin "Təpələr", Ziyrik kəndi ərazisindəki Rizvan meşələrində və digər yerlərdəki kurqanların mövcudluğu və çoxluğu əsas verir ki, bu bölgədə yaşayışın Neolit və Tunc dövrlərindən başladığı haqqında fikir söylənilsin.

Rayon ərazisində Antik dövr daş abidələrindən sayılan qaya, daş üzərində insan, heyvan, quş və digər həndəsi təsvirlərə də rast gəlmək olur. Bu təsvirlər əsasən rayonun Qaragöl yaylağından, Pəri çınqılı adlanan ərazidən, Kəlbəcər rayonunun əraziləri istiqamətində uzanan silsilə çınqıl daşları üzərində oyulub. Bu təsvirlərin yaşı bəlkə də

Qobustan qayaları üzərindəki təsvirlərin yaşı qədərdir.

1992-ci il mayın 18-də Laçın ermənilər tərəfindən işğal edildikdən sonra Zabux Qarabağın digər işğal olunmuş əraziləri kimi tamamilə yandırılaraq xarabazarlığa çevrilmişdir.

Zabux Həkəri çayı ilə Zabux çayının qovuşduğu yerdən, Çay qovuşan adlanan ərazidən bir qədər yuxarıda - iki çayın arasında, Zabux çayının sol sahilində yerləşirdi. Sonradan kənd bir qədər böyümüş - çayın o tayında Alxan dərəsində də evlər tikilmişdir. Laçın ərazisindəki ikinci böyük körpü bu kəndin ərazisindən - Zabux çayının üstündən keçir. Bura Minkənd çayı da deyirdilər. Kənd Laçının bir çox kəndləri kimi Ermənistanla sərhəddə yerləşirdi. Ermənistanla gədən beynəlxalq avtomobil yolu və yeraltı rabitə xətti bu kəndin ərazisindən keçirdi. Üç kənddən ibarət Zabux, Sus, Qızılca "Komsomol" kolxozunun sovetliyi və bütün inzibati binalar, orta məktəb, mədəniyyət evi, bəzi iaşə obyektləri bu kənddə yerləşirdi. Kənddə qədimdən su dəyirmanı da olub. Heyvandarlıq təsərrüfatı olduğu üçün Zabuxda silos quyuları, böyük anbarlar, geniş ərazidə ot taya yerləri vardı. Kənddə yerli zabuxlularla yanaşı, qonşu Fətəlipəyədən, Fətəlipəyə qışlağından (Bağrəylilər), Sus Xallanlısından və Sümüklüdən köçüb gəlmiş insanlar da məskunlaşmışdı. Ermənistan hökuməti 2003-cü ildən sonra Gorus rayonu ilə sərhəddə yerləşən, olduqca strateji əhəmiyyətə malik bu ərazilərdə Livandan köçüb gəlmiş erməniləri məskunlaşdırmağa başladılar. Hətta 2003-cü ildə ABŞ-ın maliyyə yardımı hesabına burada bir erməni kilsəsi də tikilib.

Tarixi ədalət bərpə olundu. 26 avqust 2022-ci ildə üçtərəfli Bəyanatın şərtlərinə uyğun olaraq ordumuz Laçın şəhərini, Zabux və Sus kəndlərini nəzarətə götürdü. Butün Qarabağ kimi, Laçını da yəni-dən qururuq. Laçında beynəlxalq hava limanı, yollar, su elektrik stansiyaları tikilir. Tarixi abidələrlə zəngin, gözəl təbiəti ilə adamı valeh edən bu gözəl diyar tezliklə turistlərin üz tutduğu ən sevimli məkanlardan olacağı heç şübhəsizdir. Artıq Laçın səmalarında kor yapalaqlar deyil, Azərbaycan şahinləri, laçınlar uçuşur. İndi bu yerlərin sakinləri deyirlər: "Ay Laçın, can Laçın, tezliklə qoynuna sığınacaqıq".

*Elşən QƏNİYEV,
"Azərbaycan"*